

Цитування:

Мельник О. Я., Штець Ю. В. Художньо-композиційні особливості книжкової графіки Г. Нарбута та можливості їх інтерпретації у сучасному графічному дизайні. *Культура і сучасність : альманах*. 2021. № 1. С. 104-108.

Mel'nyk O., Shtets Ju. (2021). Artistic and compositional features of G. Narbut's book graphics and possibilities of their interpretation in modern graphic design. *Kultura i suchasnist' : almanakh*, 1, 104-108 [in Ukrainian].

Мельник Оксана Ярославівна,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри дизайну та основ архітектури
Національного університету
«Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1579-6705>
o.melnyk@hotmail.com

Штець Юлія Вікторівна,
студентка кафедри дизайну та основ
архітектури Національного університету
«Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2557-6714>
yuliia.shtets.dz.2018@lpnu.ua

ХУДОЖНЬО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ КНИЖКОВОЇ ГРАФІКИ Г. НАРБУТА ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ У СУЧАСНОМУ ГРАФІЧНОМУ ДИЗАЙНІ

Метою роботи є узагальнення та систематизація композиційних та образотворчих особливостей книжкової графіки Г. Нарбута та пошук шляхів їх інтерпретації у сучасному графічному дизайні. **Методологія** дослідження представлена загальнонауковими та спеціальними методами. При вивченні літератури та емпіричного матеріалу базовими стали методи аналізу і синтезу, порівняльний, системний та емпіричний методи. Для виявлення образно-змістових характеристик графічних творів Г. Нарбута та їх впливу на сучасний дизайн використано порівняльний, композиційний, візуально-графічний та описовий методи. **Наукова новизна** роботи полягає у комплексному аналізі графічних творів Г. Нарбута, вияві особливостей їх графічно-композиційних вирішень та визначенні принципів їх інтерпретації у сучасній дизайнерській практиці. **Висновки.** Виявлено, що сьогодні, у контексті формування національної моделі українського графічного дизайну, творчість Г. Нарбута потребує не копіювання, а ретельного переосмислення. Вивчення досвіду художника, систематизація та узагальнення характерних особливостей його графічних робіт відкриває перспективу розвитку та інтерпретації їх у творах дизайнерів XXI ст. Алгоритмом такої інтерпретації є цілісний підхід до композиції та загального дизайну; переосмислення форми з точки зору традиційного мистецтва; синтез геометричного розрахунку та складного художнього образу; контрастність між головними та другорядними елементами; ритмічні повтори; акцент на вертикальній осі симетрії та авторська подача, відповідна запитам сьогодення.

Ключові слова: Г. Нарбут, книжкова графіка, інтерпретація, образ, композиція, графічний дизайн.

Mel'nyk Oksana, Ph.D., associate professor of Department of Design and Architecture Basics. Lviv Polytechnic National University; Shtets Julija, student of Department of Design and Architecture Basics. Lviv Polytechnic National University

Artistic and compositional features of G. Narbut's book graphics and possibilities of their interpretation in modern graphic design

The purpose of the article is to generalize and systematize the graphic and compositional parameters of G. Narbut's book graphics and to find ways of their interpretation in modern graphic design. **The methodology** of the research is represented by general scientific and special methods. Analysis, synthesis, comparative, systemic, and empirical methods have become basic in the study of literature and empirical material. Comparative, compositional, visual-graphic, and descriptive methods were used to identify the figurative and semantic characteristics of G. Narbut's graphic works and their influence on modern design. **The scientific novelty** of the work lies in the complex analysis of G. Narbut's graphic works, revealing the peculiarities of their graphic-compositional solutions and determining the principles of their interpretation in modern design practice. **Conclusions.** It is revealed that in the context of the formation of the national model of Ukrainian graphic design today, the work of G. Narbut needs not copying, but careful rethinking. The study, systematization, and generalization of the artist's experience open the prospect of development and interpretation in the works of designers of the XXI century. The algorithm of such interpretation is a holistic approach to design and composition; rethinking form from the point of view of traditional art; synthesis of geometric calculation and complex artistic image; the contrast between primary and secondary elements; rhythmic

repetitions; emphasis on the vertical axis of symmetry and the author's presentation, corresponding to the demands of today.

Key words: G. Narbut, book graphics, interpretation, image, composition, graphic design.

Актуальність теми дослідження. Однією з тенденцій, притаманних епосі постмодернізму є пошук візуальних форм із зверненням до культурних надбань минулого. Ємним та багатим джерелом для переосмислення та інтерпретації у сучасному графічному дизайні є творча спадщина Г. Нарбута, що у 20-х рр. ХХ ст. мала суттєвий вплив на пошук «національної форми» українського мистецтва та визначила шлях розвитку української книжкової графіки на ціле ХХ ст. Графічна спадщина Г. Нарбута, маючи широку палітру графічних, композиційних, формотворчих, стильових, образних та технічних засобів потребує як наукової оцінки з точки зору сучасного її переосмислення, так і пошуку та систематизації шляхів її використання. Актуальність теми визначається відсутністю узагальнених наукових праць, у яких комплексно висвітлено питання використання ідей Г. Нарбута у сучасному українському графічному дизайні; потребою пошуку шляхів та закономірностей інтерпретації мотивів творів Нарбута у сучасних носіях візуальної комунікації.

Аналіз досліджень і публікацій. Протягом ХХ ст. творчість Г. Нарбута була об'єктом інтересу багатьох науковців. Ще на початку минулого століття його діяльність висвітлювали провідні науковці того часу. Особливо є цінними розвідки С. Таранушенка «Мотиви старого українського мистецтва в творах Нарбута», де автор аналізує графіку Г. Нарбута та шукає історичні відповідники композиційним та графічним знахідкам художника [6], а також Е. Голлербаха, присвячена книжковій обкладинці майстра [3]. Прицільно творчу біографію Г. Нарбута вивчали П. Білецький, С. Білокін [1; 2]. Цінними є дослідження останніх десятиліть, зокрема, ґрунтовні праці у сфері українського графічного мистецтва О. Лагутенко, де розглядається творчість Г. Нарбута, аналізуються твори та визначається його роль у формуванні української графічної школи [4; 5]. Окремі твори розглядає М. Філевич [7]. Водночас, питання інтерпретації мотивів творчості видатного графіка та його школи у контексті розвитку сучасного українського графічного дизайну досі не вивчене та потребує суттєвої уваги з боку дослідників.

Метою дослідження є узагальнення та

систематизація основних образотворчих та композиційних параметрів книжкової графіки Георгія Нарбута та пошук шляхів їх інтерпретації у сучасному графічному дизайні.

Виклад основного матеріалу. Георгій Нарбут (1888-1920) – представник національної культурно-мистецької еліти початку минулого століття та художник графік, творчість якого сформувала світогляд цілого покоління українських митців ХХ ст. [4, 12]. Він був реформатором книжкової справи з чіткою національно спрямованою творчою програмою, а його художній метод та підхід до роботи з книжковою графікою потребує переосмислення, особливо сьогодні, коли графічний дизайн стирає кордони та візуально уніфікується, втрачаючи національну приналежність. Систематизація та композиційний аналіз графічних робіт Г. Нарбута дозволить сформувати певний алгоритм для інтерпретації та розвитку його ідей у сучасних носіях візуальної комунікації. Оскільки, метою нашого дослідження є узагальнення та систематизація основних графічних та композиційних параметрів книжкової графіки Г. Нарбута, основним джерелом аналізу для нас виступить книжково-журнальна обкладинка у його виконанні. Формально-образний аналіз окремих обкладинок зустрічаємо у публікаціях О. Лагутенко; ілюстрації української абетки досліджував М. Філевич [4; 7]. Але загальна цілісна композиційна модель досі не розроблена, відтак, нами було здійснено аналіз цілої низки обкладинок різних періодів творчості художника та сформовано типологічні ряди за наступними композиційними параметрами:

1. Двовимірні площинні композиції (обкладинки до книг «Соловей», «Алілуя», журнал «Зорі»);

2. Тривимірні площинні композиції (обкладинки журналів «Мистецтво», «Солнце труда», «Наше минуле»);

3. Об'ємно-просторові композиції (обкладинки до книг «Война грибов», «Мизгирь»);

4. Композиції-портали або графічні паспорти («Українська абетка» (1919), журнал «Мистецтво» (1919));

5. Відкриті декоративні рапортні композиції (обкладинки «Игрушки», «Гербы гетманов Малороссии», журналу «Зорі»);

6. Сюжетні розповідні композиції («Мизгирь», «Война грибов», «Как миши кота хоронили»);

7. Сюжетні знакові композиції (обкладинки та заставки до журналу «Мистецтво»).

Часто композиції обкладинок містять ознаки кожної з груп. Двовимірні площинні композиції характеризуються тим, що простір ігнорується, підкреслюється площинність графічних елементів, об'єм нівелюється як у формі так і в світлотіні. В основі композиційної мови таких обкладинок – площинний характер тонових і колірних контрастів частин та елементів, а також ліній і фактур, що утворюють зображення. Такі ознаки притаманні, наприклад, обкладинці книги «Соловей». Рапортний паттерн та силуетна графіка створюють контрастну цілісну, майже знакову двовимірну композицію з чітким образним наповненням.

На відміну від попередньої групи праць, роботи з тривимірною площинною композицією характеризуються тим, що попри цілковито площинне трактування форм, на тлі композиції за принципом театральних куліс передається простір. Серед обкладинок цієї групи – журнали «Мистецтво», «Солнце труда», «Наше минуле».

В основі об'ємно-просторових композицій лежить чітка сюжетність та концептуальна ідея. Це, зазвичай обкладинки петербурзького періоду, зокрема, «Война грибов», «Мизгирь» де, попри стилізоване площинне трактування образів та предметів, існує загальна просторова ситуація. Фігури не поєднуються в «яруси» як у попередній групі, а вільно розташовуються на площині.

Особливо характерною для творчості Г. Нарбута є замкнена композиційна будова обкладинки, визначена нами як композиція-портал або графічний паспорт. Площина графічної роботи, оточена рамковим мотивом, який ніби перериває рух та обмежує розвиток сюжету в просторі – такий характер мають обкладинки до книг Г. Лукомського «Малороссийский гербовник», В. Нарбута «Алілуя», «Українська абетка», журнали «Мистецтво». Варто відмітити багатоманіття стилістичних та образотворчих прийомів при створенні обкладинок цієї групи: від цілком статичних площинних і дуже декоративних зображень, до динамічних, експресивних модерних форм.

Відкриті композиції або декоративні рапортні композиції в обкладинках Нарбута зустрічаються рідше. Частіше, це орнаментальні мотиви, що витонченим ритмом

вкривають площу обкладинки, слугуючи тлом для графічних паспортів чи типографічних елементів. Такими є обкладинки до книг «Соловей», «Ігрушки», «Гербы гетманов Малороссии», журналу «Зорі». Характерно, що джерелом для інтерпретації для цих обкладинок є вибірка, тканина тканина, вишивка, народний розпис.

Сюжетні розповідні композиції найчастіше зустрічаються в обкладинках Г. Нарбута петербурзького періоду («Мизгирь», «Война грибов», «Как миши кота хоронили» тощо). Практично всі обкладинки, створені до дитячих книжок, а також елементи внутрішньої структури (ілюстрації, заставки) мають цілком конкретну сюжетну ситуацію, трактовану максимально «читабельно». Такий підхід є зрозумілим, з огляду на читацьку аудиторію.

До сюжетних знакових композицій можемо віднести усі обкладинки та заставки до журналу «Мистецтво», аркуші до абетки. Попри наявність сюжету, графічний аркуш прочитується індексально, як система символів та знаків. Фактично, кожен елемент твору, попри загальну підпорядкованість сюжету, має власне символічне значення та допомагає максимально охопити суть зображення.

Осмыслити принципи творення зображення в творах Нарбута буде доцільно на прикладі обкладинки, графічна та пластична мова, а також композиційні параметри якої є практично універсальними для робіт Г. Нарбута – це обкладинка до журналу «Мистецтво», 1920, №1. Дану обкладинку (і загалом більшість графічних творів Г. Нарбута) можна проаналізувати за наступними параметрами:

1. Переосмислення форми з точки зору традиційного (декоративно-ужиткового) мистецтва;
2. Синтез геометричного розрахунку та живописного зображення;
3. Контраст головних та другорядних деталей;
4. Ритмічні повтори;
5. Акцентування вертикальної осі симетрії (в т.ч. в асиметричних композиціях).

Отже, перший підхід переосмислення форми з точки зору традиційного (декоративно-ужиткового) мистецтва для Нарбута був принциповим. Практично всі роботи з точки зору формотворення, образності тяжіють до візуального образу творів народного мистецтва. Нарбут захоплювався українським народним мистецтвом, старовинною гравюрою, геральдиком, дитячою іграшкою, бароковими

та класичними архітектурними елементами соборів, старовинних палаців та панських садиб, козацькою тематикою [6, 89-94]. Особливу роль відіграють у його ілюстраціях характерні для України мотиви творів ужиткового мистецтва – тканини, розписи, кераміка [6, 100]. На обкладинці, запропонованій до аналізу, фактично кожна лінія та образ мають ознаки національного мистецтва. Традиційний мотив – стилізований виноград доповнює композицію аркуша. Ритмічне повторення цих трикутників створює ефект повноцінного національного орнаменту. Таким чином бачимо яскравий приклад поєднання національного колориту з актуальними тогочасними графічними тенденціями.

Синтез геометричного розрахунку та живописного зображення є також характерною рисою нарбутівської графіки. Цей підхід є простим та ефективним засобом формування особливої пластики в структурі обкладинки, коли прості геометричні фігури-символи та загальна геометрія композиційної площини поєднуються зі складними криволійними фактурними елементами (наприклад стилізовані дерева, квіти, одяг). Аналізуючи обкладинку журналу «Мистецтво» ми бачимо промовисте поєднання геометризму (трикутник по центру, чотири кола симетрично до нього) та цілком живописне (у сенсі трактування образу) їх графічне наповнення – гнучка пластика ліній, динамічна структура, вібруюче тло.

Контраст головних і другорядних деталей – також важлива складова графіки Нарбути. Фактично саме контраст дозволяє створювати напругу та експресію в аркушах, притягує погляд до найголовнішого в композиції. У аналізованій нами роботі контраст є основою композиції: контраст великої маси центрального трикутника до дрібних трикутників у наповненні; контраст графічного трактування симетричних кіл, що створюють неповторну ілюзію руху та динаміки: рух ластівок-плям справа та рух у протилежному напрямку променів-ліній сонця зліва; аскетична лінія-серп зліва та напружена декоративна пляма калини справа. Важливим є також контраст чорного та білого (важливий прийом графіків модерну), великих та малих форм, діагоналей та еліпсів.

Ритмічні повтори є неодмінним атрибутом робіт Нарбути. Вони не лише є ознакою нового «модерного» мистецтва, адже підкреслюють декоративність аркуша, уподібнюють його до синтетичного твору народного мистецтва. У аналізованій нами

обкладинці ритмічні повтори є максимально ефективними. Ритм у русі пташок, у променях сонця, у чорно-білих трикутничках, у ягодах калини, у формалізованих складках на одязі створюють вібруючу, але дуже графічну символічну поверхню.

Практично у всіх роботах Нарбути акцентується вертикальна вісь симетрії. Такий прийом має чітку артикуляцію, та підкреслює експресивну мову графічних елементів. Можливо, тяжіння митця до вертикалі, що стабілізує динамічну композицію пояснюються тією неспокійною епохою постійних змін, воєн та розрухи, тому автор і прагнув стабільності хоча б у своїх творах. Вісь завжди підтримується важкою симетричною шапкою шрифту, та збалансованою динамікою всередині композиції.

Як бачимо, роботи Нарбути маючи широку палітру графічних та композиційних засобів, водночас, вкладаються у чітку аналітичну структуру та формують емне підґрунтя для творчого переосмислення сьогодні. Важливим аспектом такого переосмислення є потреба формування національної моделі графічного дизайну в Україні. Унікальність української культури, багатство пластичних та художніх форм у народному декоративно-ужитковому мистецтві сприяють та спонукають до залучення їх у якості джерел при створенні сучасних візуальних форм. Нарбут показав методи використання цих народних надбань та творчий підхід, який допоможе уникнути в роботі чистого етнографізму. Переосмислення глибинних засад елементів народної творчості, апелювання до їх синтетизму та ретрансляція через цілком модерні візуальні форми сучасності – такі ключові моменти визначають нарбутівські канони у графічному дизайні.

Сьогодні, певними стереотипами звернення до традицій нарбутівської школи у графічному дизайні (рекламі, поліграфічній продукції, елементах візуальної ідентифікації тощо) вважаємо: пряме запозичення чи мінімальну інтерпретацію мотиву стилізованого винограду – паттерну з чорно-білих трикутничків, що є одним з візуальних «брендів» Нарбути; пряме використання типографічних знахідок Г. Нарбути та фрагментів образних і декоративних композицій; застосування динамічної барокової орнаментики. Ці ознаки часто можна зустріти як у книжково-журнальному дизайні, так і у елементах корпоративної ідентифікації різноманітних організацій. Звичайно, такі прямі запозичення не

відповідають завданням сучасності як і не відповідають самому творчому методу Г. Нарбута – не копіювання, а переосмислення та відповідна сьогоденню авторська подача інтерпретованих мотивів.

На нашу думку, звертаючись до мистецького досвіду Г. Нарбута, сучасні дизайнери мають змогу інтерпретувати нарбутівські мотиви через новітню форму візуального повідомлення за наступними параметрами:

- переосмислення форми з точки зору традиційного (декоративно-ужиткового) мистецтва з використанням палітри найсучасніших засобів (у тому числі можливостей цифрового мистецтва);

- синтез в одній композиційній площині геометричного розрахунку та складного художнього образу, що дозволить відійти від уніфікованості та, водночас, надасть композиції візуальної стабільності та графічності;

- загострення контрасту між головними та другорядними деталями;

- використання ритмічних повторів; акцент на вертикальній осі симетрії (у тому числі в асиметричних композиціях),

- пошук вираження динаміки у симетричній композиції.

Такі підходи, на нашу думку, при всій багатовекторності сучасних технічних та візуально-образних можливостей графічного дизайну, допоможуть сформувати певну методику роботи над об'єктами візуальної комунікації.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному аналізі графічних творів Георгія Нарбута, вияві особливостей їх образно-композиційних вирішень та визначенні принципів їх інтерпретації у сучасній дизайнерській практиці.

Висновки. Виявлено, що сьогодні у контексті формування унікального образу українського графічного дизайну, творчість Г. Нарбута потребує не копіювання, а ретельного переосмислення. Вивчення, систематизація та узагальнення досвіду митця відкриває перспективу розвитку та інтерпретації у творах українських дизайнерів ХХІ ст. Алгоритмом такої інтерпретації є цілісний підхід до дизайну та композиції; переосмислення форми з точки зору традиційного мистецтва; синтез геометричного розрахунку та складного художнього образу; контрастність між головними та другорядними елементами; ритмічні повтори; акцент на вертикальній осі симетрії та новітня авторська подача, відповідна запитам сьогодення.

Доведено, що роботи Г. Нарбута мають багатоманітну джерельну базу та широку палітру виражальних та композиційних засобів, що, водночас, вкладаються у чітку аналітичну структуру та є методично сформованою базою для інтерпретації сучасними майстрами. Подальше ретельне вивчення, систематизація та узагальнення творчого досвіду митця матиме позитивну перспективу розвитку у творах українських дизайнерів ХХІ ст.

Література

1. Белецкий П. Георгий Иванович Нарбут: [художник - график]. Ленинград : Искусство, 1985. 238 с.
2. Белоконь С. Георгий Нарбут. Москва : Искусство, 1977. №2. С. 62–67.
3. Голлербах Е. Нарбут як майстер обгортки. Бібліологічні вісті. 1926. №3. С. 36 – 41.
4. Лагутенко О. Українська книжкова та журнальна обкладинка. Київ : Політехніка. 2005. 154 с.
5. Лагутенко О. Українська графіка першої третини ХХ століття. Київ : Грані-Т, 2006. 240 с.
6. Таранушенко С. Мотиви старого українського мистецтва в творах Нарбута. Студії мистецтвознавчі. 2016. № 2. С. 88-106
7. Філевич М. Українська абетка Георгія Нарбута. Народнознавчі зошити. № 6 (144), 2018. С. 1505-1527

References

1. Beletskiy, P. (1985). Georgiy Ivanovich Narbut: [artist - graphic artist]. Leningrad : Iskusstvo [in Russian].
2. Belokon, S. (1977). Georgiy Narbut. Moskva : Iskusstvo, №2 [in Russian].
3. Gollerbax E. (1926). Narbut as a master of the book cover. Bibliologichni visti. № 3 [in Ukrainian].
4. Lagutenko, O. (2005). Ukrainian book and magazine cover. Ky`yiv : Politexnika [in Ukrainian].
5. Lagutenko, O. (2006). Ukrainian graphics of the first third of the twentieth century. Ky`yiv : Grani-T [in Ukrainian].
6. Taranushenko, S. (2016). Motives of old Ukrainian art in the works of Narbut. Studiyi my`stecztvoznavchi. 2016. № 2 [in Ukrainian].
7. Filevy`ch, M. (2018). Ukrainian alphabet by Georgy Narbut. Narodoznavchi zoshy`ty`. № 6 (144) [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 17.02.2021
Отримано після доопрацювання 10.03.2021
Прийнято до друку 16.03.2021*